

ФИЛОСОФСКО-СОЦИОЛОГИЧЕСКИ РАЗМИСЛИ ЗА БОЛЕСТТА, БОЛКАТА, ИНВАЛИДНОСТТА И СМЪРТТА

Докато четях статията на Уршула Хованиец (Chowaniec, Urszula (2019) *Chory, czyli obcy? Inny, czyli chory? Retoryka i język choroby. Esej o literackich i medialnych reprezentacjach cierpienia, ро.238-251. In: Choroba jako źródło sztuki, red. Agnieszka Skalska, Muzeum Narodowe w Poznaniu*) в мен се породиха някои мисли, които реших да запиша. Сега ви предлагам тези мисли, защото ми се струват важни.

XX век е определян по различен начин от различни автори. За мен той е век на тържеството на смъртта и инвалидността. Две световни войни, десетки локални конфликти, стотици катастрофи, хиляди болести и инвалидност. Милиони убити жени и мъже, деца и възрастни хора. Милиони невинни жертви. Сравнението на Мат Ридли ми звучи ужасяващо: „Голямата война“ от 1914-1918 година убива 25 милиона за четири години. Епидемията от инфлуенца, която следва, убива 25 милиона за четири месеца“¹. Никой не знае, колко човека са инвалидизирани в резултат на двете трагични събития, а и не само поради тях, и са потопени насилствено в световите на болката и страданието, колко човека за миг са преселени принудително в един друг, непознат свят. Светът на болката и страданието, на загубата и ограниченията, на тъмнината и самотата. И когато се вземе всичко това предвид, когато човек осъзнае духовните бездни и изтезанията на тялото и духа, безкрайно учудващо е, че съвременната философия не е включила в предмета си изучаване на инвалидността и проблемите на хората с инвалидност.

¹ Ридли, М. (2013) *Червената царица. Секс и еволюция на човешката природа*. Издателство „Сиела“, София, с. 81.

Едно от първите неща, които *хроничната болест* и *хроничната болка* ни карат принудително да осъзнаем, е фактът, че *не сме вечни*, че тленността и умираването *не са* характеристики на и събития от живота *само* на другите, но и от *нашия* живот, че и ние някога ще преминем отвъд границите на живота, че просто ще престанем да съществуваме. И колкото по-рано осъзнаем този безмилостен факт, толкова по-голяма е вероятността да започнем да ценим времето и да се занимаваме с полезни за нас и другите неща. Това ще направи животът ни смислен и в някаква степен значим².

Образите на инвалидността, с които ежедневието, медиите и личния ни опит ни срещат непрекъснато, ни „учат на смелост пред отчаянието и болката и най-вече на смелост“ пред лицето на инвалидността на Другия. А разказите за инвалидността – „въпреки че показват как страданието ни заключава, превръща ни в егоцентрични деца, кара ни да се концентрираме върху собствения си разказ – също са феномени, които ни правят чувствителни за изключително важния аспект на съществуването в света, аспект който може би прави възможно нашето биване в света изобщо –емпатията“ (Chowaniec 2019: 22).

Независимо дали и независимо кога това може да се случи, преживяването на инвалидността е имплицитно, неразделно вписано в телесността на всеки един от нас.

Традициите и изкуството, но далеч по-малко философията и социологията, особено съвременните традиции и изкуство, полагат големи усилия да насочат вниманието ни към „насилието, породено от дискурса на здравето тяло, като изключва всяко отклонение и го маркира със стигмата на болестта“ (Chowaniec 2019: 7), на инвалидността.

„Алзен се позовава на друг шведски философ, Фредрик Свенаус, който през 2000 г., въз основа на терминологията и анализите на Мартин

² Тук като идеен източник използвам и книгата: Broyard, Anatole. (2010) *Urojonu chorobq. Zapiski o zyciu i smierci*. Wydawnictwo Czarne, Wołowiec.

Хайдегер и Ханс-Георг Гадамер, предлага разглеждането на здравето като „бъдене в пространството на дома“ или „бъдене-в-света, както у дома“³. Болестта (както и инвалидността – б.м.-Б.И.) или липсата на здраве следователно, трябва да се разбира като нарушение на този баланс, характерен за домашното пространство, за ритъма на ежедневието“ (Chowanics 2019: 8-9). Болестта и инвалидността отново са някаква липса, липсата на „бъденето-у-дома“, отсъствие от „бъденето-в-обществото“.

Тук предлагам един по-дълъг цитат, който не се нуждае от каквато и да било намеса или пояснение. Достатъчно е да замените понятията „болест“, „болен“, „болно тяло“ с понятията „инвалидност“, „човек с инвалидност“, „инвалидизирано тяло“ и смисълът остава същият.

„Горната комбинация от болестта като метафора за Другия и Другия като метафора за болестта, показва колко силно сме отчуждени от нашето мислене за болното тяло. В доминиращата култура болното тяло е Друг, чужд елемент на човешкото съществуване и нещо, с което трябва да се борим, оттук и честото използване на военна терминология: „борба с болестта“, „побеждаване на болестта“, „да спечелиш битката“: субектността на болния е фокусиран върху тази битка, в известен смисъл отслабена от нея, защото тази битка е борба със/срещу собственото тяло (въпреки че се опитва да създаде абстрактния враг в имената на болестите, вирусите, бактериите). Тялото на болния е едновременно субект и обект на наблюдение, то е враг и обект на грижи, но и отвращение. Това ни връща към екстремното преживяване, отворителното преживяване, описано от Юлия Кристева в „Силата на отвращението: Есе за отвращение“⁴ (вдъхновено от своя страна от „Чистота и опасност“ на Мери Дъглас, 1966)⁵. Абект е погнуса или отвращение, отблъскване, това са рани, гной, изтичащи от тялото слюнка

³ Основната работа, за която се говори тук, е: Svenaeus, Fredrik. (2000) *The Hermeneutics of Medicine and the Phenomenology of Health*. Dordrecht/Boston/London: Kluwer Academic Publishers. Разбира се, тук си заслужава да се спомене и класическата творба: Kleinman, Arthur. 1998. *The illness narratives: Suffering, healing and the human condition*. New York: Basic Books. А относно метафорите, които ще бъдат разгледани по-долу, медицинската хуманистика много често се позовава на конгитивисткото разбиране за езика и неговата поетика: Lakoff, G. и M. Johnson. (1980) *Metaphors we live by*. Chicago and London: The University of Chicago Press.

⁴ Kristeva, J. (2007) *Potęga obrzydzenia. Esej o wstręcie*. Wydawnictwo Uniwersytetu Jagiellońskiego, Kraków.

⁵ Книгата е издадена на български език: Дъглас, М. (2005) *Чистота и опасност. Анализ на понятията за омърсяване и табу*. ИК „Лик“, София.

и слюз. Подобно преживяване плаши субекта и го дестабилизира, тъй като той е свикнал с образа на затворено тяло (в рамките на кожата и езика), окончателност (до крайната граница на собствената си кожа), чистота (защото това, което е мръсно, е забранено чрез социални практики и социално кодифицирани правила за хигиена). Болното тяло, подобно на преживяното от ранено тяло, прилича на абект, който „не е напълно нито обект, нито субект (абект, тоест нито субект, нито обект). Това обаче е област на субективност, където се натрупва онова, което е социално неприемливо: нечистота, безчестие и гнусотия. Той предизвиква толкова отвращение, колкото очарованието (...) крие се вътре в абекта ... ние не сме в състояние да се справим със собственият си абект в нас“ – както обяснява Томек Китлински (2000, 48) в по-ранната си книга „Чуждият е в нас: да обичаме според Юлия Кристева“⁶ (Chowaniec 2019: 13-14).

И ето още един, много интересен цитат.

„Болестта като метафора отстъпва, като изчезва в метонимичните културни жестове. Чумата (при Камю) означава деградация на обществото, грях, СПИН предполага разпуснатост, туберкулозата – творческо безсилие. Но трябва да се отбележи, че само болестта и болката задействат тези причиняващи действия - тези практики за именуване и показване на тялото „на показ“, защото здравото тяло е или метонимия на сексуалността, или е нормативно, идеално и следователно прозрачно тяло. Само аномалията (грозотата, инвалидността, болестта) е действителният образ на тялото“ (Chowaniec 2019: 15).

Ако се замислим, всяко човешко тяло притежава някакви аномалии, някакви скрити или явни дефекти. Красивите женски и мъжки тела, които виждаме по лъскавите страници почти винаги са резултат на компютърна дообработка, на отстраняване на аномалиите, за да се постигне идеалът на здравото тяло, на „прозрачното тяло“. Само в и чрез аномалията – малка или голяма, видима или почти невидима, тялото и телесността придобиват своята реална публична презентация, своя „действителен образ“. Има определени граници, културно определени граници, отвъд които тялото престава да бъде публично харесвано и приемано и започва да поражда погнуса и отвращение. Инвалидността и особено видимата инвалидност, е онова състояние на тялото, на

⁶ Kitliński, T. (2001) *Obcy jest w nas: kochać według Julii Kristevej*. Wydawnictwo „Aureus“, Kraków.

телесността, което по-бързо и по-ярко, по-видимо прекрочва тези граници.

Ето още един пример за необходимостта и правото на съществуване на философия на инвалидността. Защото какво друго е инвалидността, освен натрапена от обществото на индивида социална роля, която е твърде болезнена и е пропита изцяло със страдание. Инвалидността, подобно на болката и болестта, които почти винаги са в основата ѝ, също е „тотална, присвояваща, универсална и интимна тема едновременно“. И каква по-обща и по-значима тема за философията от тази?

„И какво е болката и болестта, ако не тотална, присвояваща, универсална и интимна тема едновременно? В дискурса за тялото и болестта се завръща нишката на човешкото съществуване, в която субективността, индивидуалността на болката и страданието не трябва да се сблъскват с обективността на науката или езика, за да се повярва в нея. За да ѝ вярваш. Медицината дава определени инструменти, мерки и съотнасяния, опакова една или друга болка в имена и етикети, опитомява болното тяло чрез процедурите на конкретни действия. Всички тези практики обаче не са в състояние да извадят болката от конкретно тяло и да го превърнат в обективен предмет на изследване. Това, което е лично, частно, индивидуално, интимно, е абсолютно безспорно в болката. Този, който твърди, че страда и го боли, не може да лъже. Фикцията също не лъже. Не лъже, защото всеки от нас иска да постави представянето на болката в автентичното преживяване, защото болката е подплатата на света, както веднъж бе казала Елиза Ожешкова. Затова също при болестта, нейното представяне, се завръща темата за истината, толкова нежелана от постмодернизма. Болката винаги е истинска. Всяка история за болестта, е притча за истинско страдание...“ (Chowaniec 2019: 18)

Тялото, или по-точно някаква част от него, е източникът на болката, причината или причините за нея. Носителят на болката обаче, е „субектът, мозъкът, душата или паметта“. (Chowaniec 2019: 21) Ето защо понякога, когато изпитвам силни боли, казвам: Аз и моето тяло живеем на различни адреси. Ако се замислим, ние нямаме никаква представа, какво се случва в нашите тела. От една страна, ние знаем, че сме една цялост с тялото си, ние сме тялото си. Сочим с пръст към гърдите си и

казваме „Аз“. От друга страна, нямаме никаква представа, какво и защо се случва в нашето тяло⁷. В собствения ни дом. Можем да го видим отвън, живеем в него, но не знаем, какво има в дома ни, какво се случва.

проф. д-р Божидр Ивков

⁷ Виж: Tokarczuk, O. (2004) *Ostatnie historie*. Wydawnictwo Literackie, Kraków.